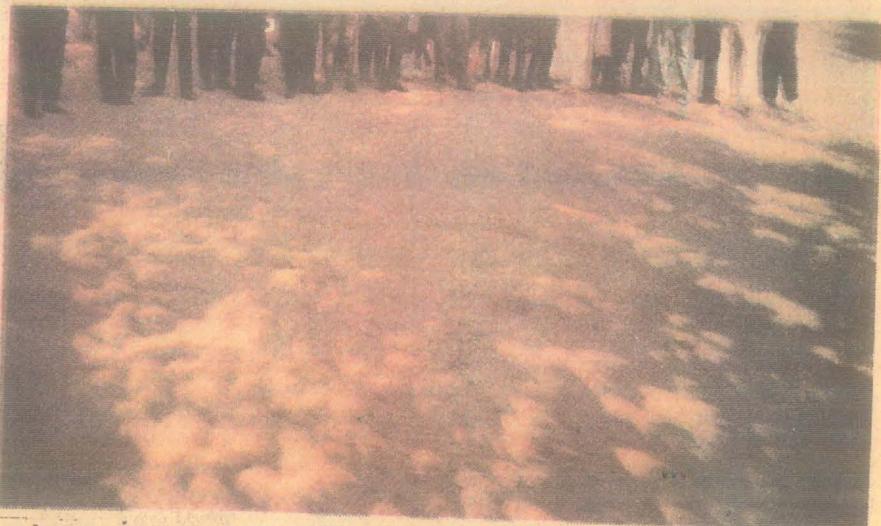

૧૯૮૮ અને ૧૯૮૭માં બિનવ્યાવસાયિક ખગોળપ્રેમીઓનાં મિલન યોજાયાં હતાં. બંને વખતે ૧૯૮૮માં દિવાળીની સવારે થનારા ગ્રહણ વખતે કેવી કેવી પ્રવૃત્તિઓ ને ક્યા ક્યા પ્રયોગો હાથમાં ધરી શકાય એ વિશે અનેક ચર્ચાઓ થઈ તી. 'હજુ તો ધણી વાર છો' એવું લાગતું તું ત્યારે.

છતાં તે જ વખતે જાણે મનોમન એક વચન આપ્યું હતું. સ્વને અને સૂર્યને. સાથે અમાવસ્યાના ચંદ્રને.... પોતીકાનો પ્રસંગ હોય ને મનોમન નક્કી કરીએ ને કે સંજોગો સહકાર દેશે તો મળીશું અવશ્ય ! એવું જ કંઈક વચન. આ તો પ્રસંગ હતો ખગ્રાસ ગ્રહણનો. સૂર્યની તેજસ્વિતાને એના જુદાં જુદાં સ્વરૂપે માણવાનો પ્રસંગ. સૂર્યની સંમુખ, સાવ સામે નરી આંખે આંખમાં આંખ પરોવને જોવાનો પ્રસંગ. એવો પ્રસંગ હોય ત્યારે આપણી હાજરી અનિવાર્ય જ ગણાયને ? પ્રકૃતિના દરેક ઉત્સવમાં આમંત્રણ તો સૌને હોય જ છે ને એ જ ઈંગિતનો સ્વીકાર કર્યો'તો અમે સૌંદર્ય.

વૃષોમાંથી ચંદ્રાઈને આવતી જમીન ઉપર વેરાયેલી 'સૂર્યચંદ્રકાઓ' અજ્ય તલવાર, નીલેશ વાયડા અતિવિકટ ગણતરીઓ માંડવામાં અને બીજી અનેક રીતે બીજા બે યુવકોએ પણ સહાય કરી હતી. એ બંને યુવકો, સતીશ નાગરાજન અને અજ્ય તલવાર પણ ટ્રિપલ 'એ'ના

છતાં બરકાકાનામાં વાદળાં હોવાની

વિરાટ સાથે અનુપમ તાદાત્મ્ય

મનોજા દેસાઈ

જોતજોતાંમાં 'દ્વારાનું વર્ષ શરૂ થઈ ગયું. એમેચ્યોર એસ્ટ્રોનોમર્સ એસોસિયેશન (ટ્રિપલ 'એ')ના બે યુવકોએ ડૉ. એન. સી. રાડ્ઝાની સાથે મળીને ૧૯૮૮ના આ ગ્રહણ વિરોધી બધી જ વિગત દર્શાવતું પુસ્તક લખ્યું

સત્યો છે અને ખગોળપ્રેમી છે. આ પુસ્તકનું 'પ્રકાશન એ ગ્રહણ-પ્રવૃત્તિની દિશામાં અમારું કદાચ પ્રથમ ચરણ હતું.'

પછી પ્રથમ ઊભો થથો કે ગ્રહણ જોવા ક્યા જતું ? સ્વાભાવિક હતું કે ટોરેલિટી બેલ્ટ-ખગ્રાસ પટ પર જ જવાનું હતું પણ રાજસ્થાનથી પૂર્વ છેડા સુધી લંબાયેલા આ ખગ્રાસપણું કંધું સ્થાન ઉત્તમ રહેશે એ શોધવાનું હતું. તે માટે નીલેશ વાયડા તથા અજ્ય તલવાર શોધ યાત્રા (રેકે વિઝિટ) પર બેપ્રયા. સ્થળની પસંદગી ક્યા આપારે કરવી એ વિરો કેટલાક માપદંડ (ડાયટિરિયા) વિચાર્યા હતા. ખગ્રાસ ગ્રહણની પૂર્ણતા (ખગ્રાસતા)નો સમય, સૂર્યની ક્ષિતિજથી ઉચ્ચાઈ અને વાદળાં હોવાં ન હોવાની શક્યતાઓ. સાથે સાથે ખુલ્લું આકાશ, અભાવિત ક્ષિતિજનું દશ્ય, એ સ્થળે પહોંચવાની સરળતા, રહેવાની વ્યવસ્થા વગેરે મુદ્દા પર પણ વિચારવાનું હતું. આ બધી વાતો ધ્યાનમાં લેતાં એ યાત્રાનો પસંદગીનો કણશ બિહારમાં રાંચી પાસે બે સ્થળો પર ઢોળાયો-એક 'બરકાકાના'ને બીજું

શક્યતા સાવ નકારી કઠાય એવું ન હતું. આમ-સ્વચ્છતા, વાદળાં ન હોવાની શક્યતા રાજસ્થાનમાં વધુ હતી. તેથી સુરેશ સાવીની શોધવાત્રા પછી એક મોટી ટીમે રાજસ્થાનમાં 'ઉચેન' નામને સ્થળે જવાનું નક્કી કર્યું.

દીરાની અલોડિક વાતી (ટ્રિપલ 'એ')

ગ્રહણાના ચાર દિવસ પહેલાં એ 'ઉચેન'વાળી ટીમ નીકળી.

અનુસંધાન બીજે પાને

આકાશ પાનાથી ચાલુ

અને આમ જીવનનો એક અનુપમ લધાવો લેવાને અમારી બાર જીવાની ટીમ બરકાકાના જીવા નીકળી. આખાય પ્રવાસ વખતે ખુશનુમા વરસાદી વાતાવરણ હતું. એવું વાતાવરણ જીવાની ન રહે એમ અમે સૌ મનોમન ઈચ્છા હતા. મેજૂન દરમિયાન વાદળાં માટે તરસનું મન અત્યારે વાદળાં જોતાં કંઈક આશંકાઓથી વેરાઈ જતું હતું. લગભગ પચાસેક કલાકની ઘટનાસભર મુસાફરી પછી અમે અમારે નિષ્ઠિત સ્થળે પહોંચ્યા. તે પહેલાં રંચીનિવાસી ભાઈ પુલિન સોલંકી દ્વારા રંચી રેડિયો પર એક મુલાકાત-વાર્તાલાપનું આયોજન થયું. ખ્રાસ પટમાં હોવાને કારણે સ્વાભાવિક રીતે રાચી તથા આસપાસના વિસ્તારોમાં તે વખતે ગ્રહણ એ ચર્ચાનો મુખ્ય વિષય હતો. ગ્રહણ શી રીતે જોતું, એની કોઈ ખરાબ અસર નહીં થાય વગેરે વાતો જ રેડિયો પર કરવાની હતી. છતાં છે...ક મુલાકાતી બરકાકાના જેવા બિહારના ગામમાં આટલી હાડમારી વેઢીને આવનારા અમને લોકો હૃતૂહલપૂર્વક સાંભળતા હતા ને 'ગ્રહણમાં એવું તે શું હશે?' એ વિચારતા હતા.

બરકાકાનાની વૃદ્ધાવન હોટેલના માલિકે તથા ત્યાંની ડી. એ. વી. પાલિક સ્કૂલના આચાર્યા ઉર્મિલા સિંહે અમારા ગ્રહણ પ્રકલ્પમાં ડીડો રસ લીધો. ૨૧મીએ, ગ્રહણના ત્રણ દિવસ પહેલાં મુખ્યત્વે સ્કૂલના બાળકો માટે ગ્રહણ સમજાવતું એક દર્શયશીય અમે રજૂ કર્યું. શ્રોતાજ્ઞોને અમને જોને ખૂબ પ્રશ્નો પૂછ્યા. નાનાંમોટાં જોને જીવાનાની આતુરતા હતી. એમને ઘરાંગાળે આવેલા નવસર વિશેની બધી જ વાતો એમને જીવાવી હતી.

૨૨મી સુધી આકાશ વાદળાધાર્યું હતું. ઘડીક વિચાર થઈ ગયો બે દિવસમાં જગ્યા બદલવાનો, પણ એ લગભગ અશક્ય લાગ્યું. "જ્યાં જઈશું ત્યાં વાદળાં નહીં આવે એમ કેમ જાણ્યું?" વગેરે તક અને 'ચિંતા ના કરો, કાલ સુધીમાં બધું ફ્લિયર થઈ જોશ' એવાં એકબીજાને 'ઠંડુઝન'ને આધારે અપાત્માં આશ્વાસનો દ્વારા એ વાદળાધાર્યો સમજ્ય પણ પસાર થઈ ગયો. બાળસમીક્ષાને રાતે તારા-નકાર સુંદર રીતે જોઈ શકાય એવું આકાશ થઈ ગયું. દૂરદર્શનના હવામાન સમાચાર પણ આટલી આતુરતાથી બાગ્યે જ જોયા હશે. એમાં પણ લગભગ બધી જ આકાશ સ્વચ્છ હશે એમ જીવાવા મધ્યું. સામાન્ય લોકોને કેમ 'નસીબ આડે પાંદડું' આવે તેમ ખગોળપ્રેમીઓને 'નસીબ આડે વાદળાં' આવી જવાની અનેક વાતો વાંચી છે. એવું કોઈને ન થાય એવું બધી જ ઈચ્છાતાં તાં.

કોઈ જ મુશ્કેલી વિના ગ્રહણ જોઈ શકાશે એવી શક્યાથી અમારા ચુપે 'રિહર્સલ્સ' કર્યાં. દસ-બાર કેમેરામાં એકસાથે તસવીરો ખેંચવી, બધામાં જુદા જુદા 'એક્સપોર્ટર્સ'નું ધ્યાન રાખવું, માત્ર ૮૮ સેકન્ડ (અંદાજે)ની પૂર્ણતા દરમિયાન લેવાના ફોટો ત્યાર પહેલાંની અને ત્યાર પણીની ૨૫-૩૦ સેકન્ડમાં દેખાનારા 'ડાયમન્ડ રિંગ' (હીરાની વાટી) તથા બેઠિંગ બીજી જરૂરી લેવા માટે ધ્યાન રાખવાનું આ બધું કામ સરળ ન હતું. આ બધા પાછળ અનેક વર્ષાનો ને વિશેષ છેલ્લા થોડા મહિનાનો ખૂબ પરિશ્રમ હતો. અમુક કેમેરામાં ગ્રહણ વખતનું આકાશ જીવાનું હતું તો અમુકમાં આખી ઘટના શ્રેણીબદ્ધ રીતે ઉતારી લેવાની હતી. આ આખો તસવીર-પ્રકલ્પ યોજનાર અજયનું બધાનું ધ્યાન ગયું. 'ગ્રહણ શુકુ હુલા'નો પાણિગ્રહણ કર્યા પછી એરાઓસ્ટેસ નીલમને પણ ખણગણાટ ફેલાયો. અગાશી અને સ્કૂલ સંબંધ એમની સાથે ન હતો.

આ ઉપરાંત સ્કૂલનાં બાળકો માટે ગ્રહણ અને ગ્રહણ વખતની સૂચિના નિરીક્ષણની વ્યવસ્થા કરી હતી. એ મોટે 'પ્રોજેક્શન ઈમેજ' લેવાનું નક્કી થયું. ટેલિસ્કોપ દ્વારા સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જીવીને એને એક પડદા પર જીલવું જેથી બધાં જ બાળકો એકસાથે જોઈ શકે. અમારી ટીમનું એક દિક્કાંભાડ કન્નાન, ઉમા તથા ઉમાના ભાઈ રહ્યું એ ગ્રહણએ અને અમારા વિદ્યાર્થી સંક્યા સ્વનિલે 'પ્રોજેક્શન ઈમેજ'નો વિભાગ સંભાળ્યો. સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ તથા જોવા આવનાર લોકોને હિંદી ભાષામાં સમજાવવાનું દાખિત મે સ્વીકાર્યું હતું.

અમારી આખી 'ટીમ'માં 'ભાતભાત કોલો' હતા. અમારા વડીલ જેવા ડો. પંડ્યા પણિપૂર્તિની આસપાસ હશે. વ્યવસાયે ડોક્ટર. કોઈ ન્યૂફલિયર ડિજિસિસ્ટ, કોઈ ચાર્ટર્ડ એક્ટિઓન્ટ, કોઈ અંગેજે સાહિત્યનો વિદ્યાર્થી તો કોઈ એન્જિનિયર. બધાં આજે સહયોગી હતાં અને એ યાત્રાનું અંતિમ ગંત્ય સ્થાન હતું ખ્રાસ સૂર્ય ગ્રહણ.

તેવીસમીની રાતે પણીમે આધાર્યો ગુરુનો ગ્રહ દેખાયો. ગ્રહણ વખતે સૂર્યથી થોડે દૂર એ જ ટેખાસે? જોણે 'કાઉન્ટ ડાઉન' શરૂ થતું હોય એવી ઉત્તેજના અવ્યક્તપણે વાતાવરણમાં પ્રસરી રહી હતી.

ચોવીસમીની સવારે છાયેક વાગ્યે બધાં તૈયાર હતાં. સૂર્યોદય રોજ કરતાં નિરાળો

વિરાટ સાથે અનુપમ તાંત્રિક

હોય એવું લાગતું હતું. એક અજબ રોમાંચ હતો સૌનાં મનમાં.

૭:૨૮ વાગ્યે ગ્રહણ શરૂ થવાનું હતું. સાત વાગ્યમાં બધાં જુદા જુદા 'એક્સપોર્ટર્સ'નું ધ્યાન રાખવું, માત્ર ૮૮ સેકન્ડ (અંદાજે)ની પૂર્ણતા દરમિયાન લેવાના ફોટો ત્યાર પહેલાંની અને ત્યાર પણીની ૨૫-૩૦ સેકન્ડમાં દેખાનારા 'ડાયમન્ડ રિંગ' (હીરાની વાટી) તથા બેઠિંગ બીજી જરૂરી લેવા માટે ધ્યાન રાખવાનું આ બધું કામ સરળ ન હતું. આ બધા પાછળ અનેક વર્ષાનો ને વિશેષ છેલ્લા થોડા મહિનાનો ખૂબ પરિશ્રમ હતો. અમુક કેમેરામાં ગ્રહણ વખતનું આકાશ જીવાનું હતું તો અમુકમાં આખી ઘટના પ્રથમ સ્પર્શ થયો-ના સ્પર્શનો આભાસ થયો. પ્રથમ સંપર્ક બધાનું ધ્યાન ગયું. 'ગ્રહણ શુકુ હુલા'નો

સૂરજનો કોઈ શી રીતે કલ્પી શકે? શાળાના ક્રમાંડમાં જ એક કારારામાં કેસરી રંગનાં જીણાં જીણાં ફૂલ જીવાં હતાં. પહેલાંના દેખાયા. 'શેડો બેન્ડ' બધાં સાથે બોલી દેખાયા. નીચે ક્રમાંડમાં પાથરેલી ચાદરો' પર અને સ્કૂલની પીળાશ પડતા સફેદ રંગની દીવાલો પર સરકી જતા આ પડાયા એ પણ કંઈક અને પણ કંઈક અને જોયું ન હતું. આકાશ તરફ ઉન્મુક મન કે નજર એટલી શીક્ષણાથી ફરી ધરતી પર આવી ન શક્યાં. આખાય પ્રસંગની અસર એટલી વેરી હતી કે એ ચંદ્રાંથી મુક્ત થવું સરળ ન હતું. સૂર્યની પ્રથમ પક્ષની કણા ફરી બીજી પક્ષમાં ઊંધા કરી ધર્માંથી શીક્ષણાં સુંદર આકારધારી પ્રકાશી રહ્યું હતું. કંઈક કંઈક કુવારાની જેમ જાણે એમાંથી શીતલ તેજુંજ ફૂટા હોય એવું લાગતું હતું. સફેદ, આંદો ભૂરાશ પડતો, રોનેરી ને કંઈક જાંખી ગુલાબી જાંખી આ રંગ ગાધાન્ય વરતાતું હતું. સદાય વરસતો કોપ ત્યાં ને સૂર્ય જાણે આખલાદક બની ગયો. હુવાસાને જાણે આયાનક શાંત ઝ્રાણ વસિષ્ઠનું રૂપ ધારણ કર્યું. પંખીઓ સાચે જ માળા તરફ જવા લાગ્યા. વડવાગોળ જેવાં નિશાચર પંખીઓએ દેખા દીધી. ને પૂર્વકાશમાં સૂર્યની નીચે ને ક્રિતિજીથી ઢીક ઢીક જીએ ગુરુમે દર્શન દીધાં. આ એ જ ગુરુ જેને આગાલી રાતે આધાર્યો તો. કેટલાંક કણો પસાર થઈ ગઈ. સૂર્યસ્તુતિ અને ગાયાની મંત્ર યાદ આવ્યા. હષ્ઠોલાસાના અસર્ય અવાજો, તાણીઓ કંઈક પાશ્વભૂમા ચાલ્યાં ગયાં. ને 'મુસ્ટિક ઓફ દિસ્ક્રીપ્શન', બ્રહ્માંડનું અપૂર્વ સંગીત અવ્યક્ત રીતે વાગી રહ્યું હોય એવી અનુભૂતિ થતી હતી. એક જ વિશ્વમાં રહેવું હવે શક્ય ન હતું. સૂર્યમાં અને વિશ્વમાં એવી ભાવના અનુભૂતિ ને વિરાટ વખ્યાતિ એ અનુપમ કણો હતી.

અને એક નિરાચરિત રિહર્સલ્સને કારણે તસવીર-પ્રકલ્પ મહંદર